

ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA KAO FAKTOR ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE

Semir Šaćirović¹

Apstrakt: Pojmovi *turist* i *turizam* prvi put su zvanično korišćeni 1937. godine od strane Lige naroda. Turizam je definisan kao putivanje ljudi na 24 sata ili duže u neku zemlju u kojoj nema stalan boravak. Uz navedenu definiciju su navedene četiri grupe osoba, koje se smatraju turistima. To su oni koji putuju u svrhu razonode, zatim osobe koje idu na skupove u vezi sa misijama bilo koje vrste, osobe na poslovnim putovanjima, kao i osobe na morskim krstarenjima, makar njihov boravak bio kraći od 24 časa. Ovu definiciju je usvojila posle rata i Međunarodna organizacija službenih turističkih organizacija na sastancima u Dablinu 1950. i Londonu 1957. godine sa jednom dopunom, da su studenti i omladina u pansionima i na školovanju u inostranstvu uključeni u turiste.

Danas je u svetu prihvaćena definicija turizma koju su 1954. godine izložili švajcerski naučnici W. Hunciker i K. Krapf 1941. godine, koja glasi: "Turizam je skup odnosa i pojava koji proizilaze iz putovanja i boravka posetilaca nekog mesta, ako se tim boravkom ne zasniva stalno prebivalište i ako sa takvim boravkom nije povezana nikakva njihova privredna delatnost".

Poslednje dve decenije su ogledalo promena u turizmu. Globalna politika, kao i ekonomska reorganizacija dovele su do ekspanzije turizma, kako u povećanju njegove masovnosti, tako i u prostornom smislu. Iako su se ove promene brzo dešavale, imale su evolucionalni značaj na turističko tržište. Međutim promene su se dešavale i u oblasti životne sredine i to mahom u vidu degradacije iste, te se može očekivati da se to ispolji u budućem razvoju turizma. Na problem degradacije životne sredine prvi su geografi pokušali da ukažu. zbog toga se poslednjih decenija i javlja koncept održivog razvoja. On je i dobio mnogobrojna, što domaća, što međunarodna priznanja ali je prilično površno shvaćen. Potrebno je sagledati sve dimenzije održivosti, na pravi način ih proučiti kako bi se razvoj turizma usmerio tako da se postignu ekonomska, ekološka i socijalna održivost određene destinacije.

Ključne reči: turizam, turista, održivi razvoj, dimenzije održivosti, životna sredina

POJAM ODRŽIVOG TURIZMA

Održivi turizam, podrazumeva privrednu granu koja vrši minimalan uticaj na životnu sredinu i lokalnu kulturu, istovremeno pomažući sticanje zarade, nova radna mesta i zaštitu lokalnih ekosistema. Naime, to je odgovoran turizam koji se prijateljski odnosi prema prirodnoj i kulturnoj baštini. Još uvek ne postoji jedinstveno prihvaćena definicija održivog turizma, koja pretpostavlja ne samo poštovanje principa održivog razvoja, već i etičke promene kod svih učesnika u turističkom procesu. Smernice i postupci upravljanja u

¹ Doktorant – istraživač saradnik, Geografski fakultet, Univerzitet u Beogradu
semirsacirovic@gmail.com

Održivi razvoj turizma kao faktor zaštite životne sredine

vezi sa održivim razvojem turizma su primenljive u svim oblicima turizma u svim tipovima destinacija, uključujući masovni turizam i različite tržišne niše kao segmente turizma. Principi održivosti se odnose na očuvanje životne sredine, ekonomske i socio-kulturne aspekte razvoja turizma a odgovarajuća ravnoteža mora biti uspostavljena između te tri dimenzije kako bi se garantovala dugoročna održivost razvoja turizma.

Turizam može da izdrži lokalnu ekonomiju bez ugrožavanja životne sredine. Njega ne treba mešati sa postojećim oblicima društvene organizacije. Održivi turizam mora poštovati ograničenja koja nameću ekološke zajednice. Održivi turizam se brzo razvija uzimajući u obzir smeštajni kapacitet, interese lokalnog stanovništva i očuvanja životne sredine. Da bi zadovoljio sve učesnike i turističku industriju održivi turizam mora postići ekonomsku, ekološku i socijalnu održivost u određenoj destinaciji.

Pored svega navedenog postoji puno različitih shvatanja i definicija održivog turizma. Jedna od njih da je održivi turizam turizam koji može održati svoju vitalnost u području na neograničeno vreme. Tako da je turizam u Rimu, Londonu, Parizu izuzetno održiv. Bio je uspešan u prošlosti i ne nazire se pretnja da će tako biti i u budućnosti. Ali se postavlja pitanje da li je baš to "održivi turizam". Druga definicija pak kaže da turizam koji se razvija i održava na prostoru na takav način da ostaje vitalan preko beskrajnog perioda i da ne degradira okruženje. U ovoj definicije se ne pominje niti ekonomska, niti socijalna održivost.

Pod pojmom održivosti turističke destinacije podrazumeva se njena sposobnost da uporedo sa težnjom za postizanjem konkurentnosti na turističkom tržištu održava kvalitet svojih prirodnih, društvenih, kulturnih i environmentalnih resursa. Ukupna održivost turističke destinacije je u neposrednoj vezi sa ostvarivanjem ravnoteže između, s jedne strane, tipa i obima turističkih aktivnosti u destinaciji i, s druge strane, kapaciteta prirodnih i stvorenih resursa. Veličina tzv. nosećeg kapaciteta (carrying capacity) je ključna za pitanje zaštite životne sredine i održiv razvoj. Noseći kapacitet turističke destinacije čine prostorni, environmentalni, socio-kulturni, ekonomski, infrastrukturni i psihološki/perceptualni aspekti okruženja u turizmu.

Ovaj kapacitet se odnosi na maksimalno korišćenje svake turističke destinacije bez izazivanja negativnih posledica po resurse, smanjivanja zadovoljstva potrošača ili izazivanja suprotnih efekata u odnosu na lokalno stanovništvo, društvo, privredu i kulturu jedne oblasti. Kao jedan od bitnih činilaca u vezi sa održivošću turističke destinacije ističe se politička situacija i, posebno, stanje ljudskih prava lokalnog stanovništva u destinaciji. Ističe se potreba za bojkotovanjem destinacija sa lošim stanjem ljudskih prava, sprečavanjem korišćenja turizma u cilju promocije autoritarnih režima i sl. To je i jedan od razloga da se trima navedenim oblicima održivosti doda i četvrti – politička održivost. Ostvarivanje partnerstva između ključnih aktera-učesnika u održivom razvoju turizma je bitan preduslov uspešnosti toga procesa. Kao glavni učesnici mogu biti izdvojeni: javni sektor (vlade, lokalni organi vlasti, paradržavni organi), turistička privreda, razni oblici asocijacija (profesionalna udruženja, nevladine organizacije, javne ili industrijske grupe za pritisak i dr.), lokalna zajednica (starosedelačko stanovništvo), mediji i turisti. Pravilno određivanje mesta i uloge svakog od navedenih učesnika i usklađivanje međusobnih odnosa je ključno za postizanje održivosti razvoja u okviru turističke destinacije.

Turistička destinacija je logično mesto susreta svih učesnika u procesu održivog razvoja turizma jer je područje međusobnog prožimanja aktivnosti. Još uvek postoje kontroverze u vezi sa održivim razvojem turizma koje se posebno odnose na pravilno shvatanje značaja pojma održivog turizma, spremnosti preduzimanja akcija svih aktera u cilju održivog razvoja turizma i razvoj efikasnih tehnika koje bi potpomogle postizanje održivog razvoja turizma. Još uvek postoji niz nedoumica oko toga koja se destinacija može smatrati održivom odnosno koja vrsta putovanja se uklapa u standarde održivosti. Dodatne nedoumice su vezane za pojam ekoturizma i odnos ovog oblika turizma sa održivim razvojem turizma.

Posebno je značajan uticaj vlada i samih turista na stvaranje održivijih oblika turizma. Politička realnost, međutim, često primorava vlade da žrtvuju dugoročni pristup razvoju turizma, koji uključuje održivost, u cilju postizanja kratkoročnih, politički oportunističkih ciljeva. U tome ih često podržava i lokalno stanovništvo, posebno u zemljama u tranziciji, očekujući efekte od razvoja turizma u najkraćem roku, ne vodeći dovoljno ili nikako računa o dugoročnim efektima i postizanju sklada između ekonomskih, socio-kulturnih i environmentalnih efekata razvoja turizma u destinacijama.

Uloga samih turista u vezi sa održivim razvojem turizma takođe je često kontradiktorna. Veoma su retki turisti koji uzimaju u obzir potrebu za održivim razvojem turizma i koji su spremni da tome podrede svoje ponašanje u toku svih faza turističkog putovanja. Turisti su takođe veoma retko spremni da za proizvod turističke destinacije, koji uključuje i društvene troškove razvoja i/ili ostale komponente potrebne za održivi razvoj turističke destinacije, podnesu i više troškove, odnosno veću cenu. Problemi u vezi sa održivim razvojem turizma vezani su i za nedovoljnu potvrdu u praksi valjanosti primene tehnika koje su smatrane ključnim za održivost razvoja turizma (planiranje, demarketing, noseći kapacitet, evolucionički ciklus destinacijskog proizvoda, upravljanje posetiocima i dr.). Poslednje, ali ne i najmanje važno, jeste razlikovanje značenja održivosti u zavisnosti od tipa turističke destinacije.

DIMENZIJE ODRŽIVOSTI

Ekonomska održivost predstavlja prosperitet i efikasno upravljanje troškovima u celokupnoj ekonomskoj aktivnosti. Kada se radi o ekonomskoj održivosti, možemo reći kako se održivost suočava s ekonomijom kroz socijalne i ekološke posediće ekonomske aktivnosti. Održiva ekonomija predstavlja široku interpretaciju ekološke ekonomije gde su varijable i problemi okoline i ekologije deo multidimenzionalne perspektive. Koncept održivosti mnogo je širi od koncepata održivih prinosa blagostanja, resursa ili profitnih margina. Danas je prosečna potrošnja po stanovniku u zemljama u razvoju održiva na broj stanovnika raste, a pojedinci teže visokoj potrošnji zapadnih životnih stilova. Stanovništvo razvijenog sveta samo se neznatno povećava, no razine potrošnje su neodržive. Izazov za održivost jeste upravljanje zapadnjačkom potrošnjom dok se istovremeno podiže životni standard zemalja u razvoju bez povećanja njegove upotrebe resursa i učinka na okolinu. To se mora postići uporednom strategijom i tehnologijom koje prekidaju vezu između ekonomskog rasta s jedne strane te štete na životnu okolinu i iscrpljivanja resursa s druge strane. Dok je konvencionalna ekonomija zabrinuta uglavnom za ekonomski rast, ekološka ekonomija ima eksplicitan cilj u održivom merilu (umesto kontinuiranog rasta), pravednu distribuciju, tačno ovim redosledom. Svetsko poslovno veće za održivi razvoj tvrdi kako "poslovanje ne može opstati u neuspešnim društvima". Održivost proučava načine analize radi redukcije (rasprezanja) količine resursa (npr. vode, energije ili materijala) potrebne za proizvodnju, potrošnju i odlaganje jedinica dobara i usluga te hoće li se to postići poboljšanim ekonomskim upravljanjem, proizvodnim dizajnom, novim tehnologijama, itd. Ekološka ekonomija uključuje proučavanje društvenog metabolizma, prolaz resursa koji ulaze u ekonomski sastav i izlaze iz njega u odnosu na kvalitetu okoline.

Socijalna održivost znači poštovanje ljudskih prava i jednake mogućnosti za sve ljude u zajednici. Socijalni razdori poput rata, kriminala i korupcije otklanjaju resurse iz područja najveće ljudske potrebe, te uništavaju kapacitet društava za planiranje budućnosti te prete ljudskom blagostanju i životnoj sredini. Strategije širokih osnova namenjene održivijim socijalnim stavovima uključuju poboljšanu edukaciju i političko osnaživanje žena, poseno u zemljama u razvoju, veći obzir za socijalnu na jednakost bogatih i siromašnih, kao i na jednakost u zemljama i generacijsku jednakost. Iscrpljivanje prirodnih resursa, uključujući pitku vodu, povećava verovatnoću "ratova za resurse".

Održivi razvoj turizma kao faktor zaštite životne sredine

Održivost životne sredine predstavlja očuvanje i upravljanje resursima, pogotovo onima koji nisu obnovljivi. Zahteva minimiziranje zagađenja te očuvanje biološke raznolikosti i prirodnog nasleđa. Na globalnoj nivou upravljanje okolinom u najširem smislu obuhvata okeane, pitku vodu, kopno i atmosferu, no sledeći principe održivosti na kojoj se mogu jednako primeniti na sve ekosistave od tropskih kišnih šuma do kućnih vrtova. Prirodno okruženje je veoma značajan resurs za turizam. S porastom urbanizacije, destinacije u razvijenim i zemljama u razvoju sa značajnim prirodnim resursima, bogatim kulturnim naslijeđem i bioraznolikost postaju popularne kod turista. Upravo zbog toga bi napori za očuvanjem prirodnog okruženja trebali imati veliki prioritet za vlade destinacija. Neki od uticaja turizma na životnu sredinu uključuju:

- Pretnje ekosustavu i bioraznolikosti (npr. degradacija oživotne sredine, gubitak retkih životinjskih i biljnih vrsta),
- Uništavanje obale (npr. erozija i zagađenje obalnog pojasa, negativni uticaj na koralne grebene),
- Krčenje šuma (npr. gubitak šuma zbog preterane seče za potrebe drvne industrije),
- Preterana uporaba vode (npr. zbog bazena, golf igrališta i turističke potrošnje u hotelima),
- Gradski problemi (npr. problemi zagušenja i pretrpanosti, povećan promet vozila),
- Klimatske promene (zbog preterane potrošnje fosilnih goriva)
- Neodrživo korišćenje resursa (preterana potrošnja vode i energije, preterana proizvodnja otpada).

Usprkos činjenici da pojam ekološki održivog turizma postoji već više od 25 godina, postao je prepoznatljiv tek nedavno. Značaj ekološki održivog turizma moguće je pratiti do 1987. godine kroz publikaciju Svetske komisije za životnu sredinu i razvoj (World Commission on Environment and Development) naslova Naša zajednička budućnost (Our Common

Future), koja je poznatija kao "The Brundtland Report". Značaj ovih izvještaja je u tome što podiže svest o ekološki održivom razvoju na najvišim nivoima vlade. Brundtland izveštaj je predstavljalo temelj za Konferenciju o zaštiti životne sredine i razvoju Ujedinjenih naroda iz 1992. godine, poznatiju kao "Rio Summit". Najznačajnije postignuće ovog samita bila je publikacija dokumenta pod nazivom Agenda 21.

Ekološki održivi turizam može se definisati kao očuvanje i poboljšanje resursa zajednice kako bi se ekološki procesi, o kojima zavisi sav život na Zemlji, održali te kako bi se ukupan kvalitet života, sada i u budućnosti, mogao povećati.

Principi ekološki održivog turizma

- *Interregionalna i intraregionalna jednakost* – ekološki održivi turistički razvoj je onaj koji ne smanjuje opseg aktivnosti koje su dostupne sadašnjim i budućim generacijama. Ovaj princip pokazuje kako je odgovornost sadašnjih generacija da održe etiku očuvanja prirodnih resursa za sledeće generacije.
- *Zaštita biološke raznolikosti i održavanje ekoloških procesa i sustava* – održavanje prirodne okoline, uključujući i očuvanje bioraznolikosti te zaštitu ekološkog integriteta, predstavlja glavnu konstantu aktivnosti u ekološki održivoj zajednici. Razvoj turizma u takvoj zajednici mora se održati na način da održava bioraznolikost te da podržava održavanje ekoloških procesa. Ovaj je princip najvažniji princip ekološki održivog razvoja zbog toga što prepoznaje činjenicu da mora postojati

neko ograničenje u turističkom i drugom razvoju kako bi se osiguralo da se ekološki procesi u nekom području održavaju te da se biljne i životinjske vrste u tom istom području štite te im se pruža mogućnost njihovog daljeg očuvanja i razmnožavanja.

- *Globalna dimenzija* – ekološki održiva turistička organizacija ne sme pridonositi aktivnostima koje nisu u skladu s održivošću u drugim područjima kroz uporabu inputa dobijenih temeljem neodrživih aktivnosti.

NOSEĆI KAPACITET TURISTIČKE DESTINACIJE

Uvažavanje koncepta nosivosti turističke destinacije – „carrying capacity“ model „Negativni uticaj turističkih kretanja na životnu sredinu“ je nastao kao rezultat velike koncentracije posetilaca i turističkih objekata na malim prostorima. Do visokog stepena zasićenosti prostora i prekoračenja granice opterećenosti, doveli su veliki broj turista, koji posećuju turistička mesta, dužina njihovog boravka kao i aktivnosti i usluge koje im određena destinacija stavlja na raspolaganju.

Po Borisu Vukoniću, važno je istaći da nosivost kapaciteta „nije neka fiksna veličina, već više metoda kojom treba uspostaviti objektivni odnos između okruženja (okoline) i njenih korisnika“. Preduslov implementacije koncepcije održivog turizma je definisanje prihvatnog kapaciteta turističke destinacije. Radi se o „maksimalnom broju turista koji neće fizički negativno delovati na okolinu kao ni na lokalno stanovništvo i njegove interese“. Prihvatni kapacitet destinacije odnosi se na: fizički, psihološki, biološki i sociološki kapacitet, pri čemu je važno uzeti u obzir da se ti kapaciteti menjaju tokom vremena.

Veličina tzv. nosećeg kapaciteta (eng. carrying capacity) je ključna za pitanje zaštite životne sredine i održiv razvoj. Noseći kapacitet turističke destinacije čine kapaciteti prostora i životne sredine, sociokulturni, ekonomski, infrastrukturni i psihološki kapaciteti. Noseći / granični kapacitet se odnosi na maksimalno korišćenje svake turističke destinacije bez izazivanja negativnih posledica po resurse, smanjivanje zadovoljstva potrošača ili izazivanje suprotnih efekata u odnosu na lokalno stanovništvo, društvo, privredu i kulturu jedne oblasti. Prihvatni kapacitet koji je u funkciji održivog turizma, nije fiksna kategorija. Zbog toga se na prostoru za koji se on utvrđuje radi nekoliko scenarija, od ekstremnih, malo verovatnih, do realnih. (scenario slobodnog razvoja, bez ograničenja; scenario intezivnog turističkog razvoja; scenario alternativnog turističkog razvoja i scenario održivog razvoja). Procena prihvatnih kapaciteta (Carrying Capacity Assessment) postala je jedna od temeljnih tehnika u planiranju i upravljanju razvojem turizma s ciljem definisanja poželjnih gornjih granica razvoja, odnosno optimalne uporebe turističkih resursa. Stoga je uključivanje te tehnike, odnosno koncepta, u proces planiranja i upravljanja turizmom nužnost bez koje nema uspešnog turističkog, kao ni ukupnog razvoja. Presudni faktor koji odlučuje o tome hoće li razvojna varijanta biti bliža scenariju intezivnog razvoja (gornja granica prihvatnog kapaciteta) ili umerenom scenariju alternativnog turizma (donja granica prihvatnog kapaciteta), zakonska je regulativa i njena primena. Ako se npr. nađe određen broj investitora i poduzetnika čiji je primarni cilj postizanje profita na kratki rok, dakle bez razmišljanja o posledicama na okolinu i lokalnu zajednicu, a nema efikasnog mehanizma zaštite javnog interesa, može se očekivati pomicanje prihvatnog kapaciteta prema gornjoj granici i iznad nje (bez obzira na stvarne mogućnosti).

Turistički prihvatni kapacitet je vrlo bitan instrument prostornog planiranja, naročito u delovima koja se odnose na turizam. Ranije se smatralo da je prihvatni kapacitet jedini ograničavajući faktor razvoja turizma, dugoročno gledano. Smatralo se da su turisti dolazili

isključivo zbog atrakcije, a smještaj i ostale aktivnosti mogli su naći na bilo kom drugom mjestu. Lavery je 1971. godine podelio prihvatne kapacitete na tri vrste : – Fizički kapacitet (physical capacity) predstavlja maksimalan broj turista, turističkih objekata koji se na određenoj turističkoj destinaciji fizički može smestiti. On može biti realizovan samo teoretski, ali to ne bi bilo ni ekonomski, ekološki, psihofiziološki i socijalno-psihološki opravdano, i onda takav kapacitet ne bi bio optimalan. – Ekološki kapacitet (ecological capacity) predstavlja maksimalan nivo aktivnosti turista u okviru turističke destinacije a da pritom ne dođe do degradiranja ekosistema datog prostora i – okolini kapacitet (environmental capacity).

ZAKLJUČAK

Integrisanost održivog razvoja turizma i zaštite životne sredine jeste nešto čemu se daje sve veći značaj u razvijenim zemljama. Vreme neplanske izgradnje i narušavanje prirodnih i antropogenih vrednosti zarad ostvarivanja ekonomske dobiti je prošlost u savremenom turizmu. U praksi se pokazalo da takav pristup nema dugoročne pozitivne efekte na dalji razvoj. Održivi razvoj turizma podrazumeva razvoj turističke privrede u skladu sa održivim kapacitetima životne sredine. Turističke aktivnosti bi bile organizovane na način da ne ugrožavaju ekološku ravnotežu prostora. „Priroda nije naslestvo već pozajmica od budućih generacija“.

Kako bi se postigli uslovi za održivi razvoj turizma potrebno je osigurati kvalitetnu komunikaciju između svih učesnika destinacije, prvenstveno polazeći od lokalne zajednice jer upravo ona najbolje zna šta je dobro za destinaciju, odnosno mikrolokaciju.

Ne postoji jedinstveni obrazac za ostvarenje održivog turizma, koji je istovremeno kompatibilan s životnom sredinom te društveno odgovoran, stoga je potrebno jačati svijest lokalne zajednice, ali i turista o potrebama okoline, potrebno je razviti informativne i obrazovne aktivnosti kako bi se zajednica upoznala s održivim turizmom, ali i pripremiti programe na lokalnom i regionalnom razini koji će potpomoći implementaciju održivosti u turizmu. Kako bi se to postiglo potrebno je ostvariti visok nivo kooperacije između svih nivoa vlasti, ali i lokalne zajednice.

Održivi razvoj, kao i održivi turizam, dobio je na značaju upravo stoga što su ljudi uvideli da ako nastave svoju okolinu tretirati "zdravo za gotovo", moglo bi se dogoditi da se prirodni, kulturni i resursi unište, te tako ne bi bili dostupni za buduća pokolenja. Sam princip održivosti govori kako je glavni cilj očuvanje tradicije, kulturne baštine, ali i prirodnog okruženja kako bi i buduće generacije mogle uživati u njima.

Ključni problem je nemogućnost definisanja šta tačno podrazumeva "održivi turizam". Proceniti istinski uticaj turizma na nivo održivosti zahteva temeljno istraživanje životne sredine, ekonomskog i socijalnog razvoja. Treba primeniti mere održivosti na novim oblicima razvoja turizma kako bi se utvrdilo šta utiče na održivost i kako se ona može postići. Čak i kada bi se identifikovali elementi i procesi održivosti, ne postoji garancija da će se ona primeniti. Lokalno stanovništvo treba edukovati i objasniti značaj ovog izraza jer ukoliko oni ne vide kratkoročne ili dugoročne koristi održive politike oni će ih ignorisati.

LITERATURA

Krbec, D. (2000). Agenda 21 za turizam. Prilog pojmovnog okvira za Razvojnu strategiju hrvatskog turizma. u Cifrić, I.(ur.) Znanost i društvene promjene. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo; Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Črnjar & Črnjar, 2009 Gospodarski razvoj zaštićenih područja,

Stanković S. Turistička geografija, Beograd

Vukonić, 1994, Turizam u susret budućnosti, monografija

Dulčić & Petrić, 2001, Rječnik turizma, Masmedia, Zagreb

Pasinović, M. (2006). Menadžment prirodnih i kulturnih resursa. Bar: Univerzitet Mediteran.

Popesku, J. 2006, Menadžment turističke destinacije, Univerzitet Singidunum, Beograd

Stranice časopisa "National geographic", dostupno na www.nationalgeographic.com

www.blog.londoloji.com

www.superodmor.rs

www.croatialink.com

www.cenort.rs

www.ecologica.hr

www.ecotourdirectory.co